

Tautosakinės, kraštotyrinės, istorinės žinios

„Versminis slėnis, ten versmės, in tų šalcinį iš visų pusių, sveikas, iš šaltinio, kur trykšta, semdavosi ir atsigėrimui šaltas reiškia, jeigu darbus atlieka. Sakydavo, kad tokiuose šaltiniuose, ten matai, kai pasižiūrėdavome, būdavo tokių duobukių, dabar gal jinai ir užakusi, tai matosi keli metrai gilyn ir pagaliai ir ant tų pagalių toksai kap krikštolas kažkoks burbuliukai lygtai, įleidus metalą į tokį šaltinį nerūdija net savotiškai, neturi geležinių oksidacinių medžiagų. Pakraščiais, kai upelis teka, tai iš ten tai iš šaltiniai papildydavo, matyt, apačioj nelaidus sluoksnis yra ir į ežerą iš rytų pusės įteka šalcinukas. Ten ganydavom karves, guldydavom, buvo žmonių Miškinių pievos, laukai, o tas upelis, kai jau įteka į Grūdą, tai už to upelio santakos dar gal 100 metrų ir Kašėtų žemė jau prasideda, jų buvo viganai“.

*Pasakojo Juozas Korsakas, Marcinkonių k.
Užrašė Dalia Blažulionytė*

Zackagirio šaltinis

Šaltinio pavadinimas (sinonimai)	Dziackagirio šaltinis
Koordinatės (LKS)	x – 528327; y – 5991904
Tyrimo data	2014-10-06
Turistinė vertė	😊 😊 😊 😊

Adresas ir prieinamumas lankyti

Varėnos r. sav., Marcinkonių seniūnija, Marcinkonių gyvenvietės šiaurės rytų prieigos tarp geležinkelio pylimo ir vietinio keliuko į Zervynas. Versmės yra apie 200 m atokiau geležinkelio (į pietryčius) ir apie 2 km nuo Marcinkonių geležinkelio stoties link Varėnos. Iš Marcinkonių prie šaltinio patogiausia vykti Kastingio gatve, o toliau paminėtu Zervynų keliuku, iš šiaurinės pusės apsuksiant Kastingio ežerėlį. Nuo jo versmė dar 0,5 km įšiauriau miške. Ežerėlio šiaurės rytinėje pakrantėje įrengta stovyklavietė su paplūdimiu, yra persirengimo kabinos, laužavietė, miško baldai ir mašinų stovėjimo aikštelė. Todėl aplankius šaltinį čia galima pailsėti, pasimaudyti. Šaltinis pasiekiamas ir Dziackagirio (Zackagirio) pažintiniu taku pagal nuorodas, randamas šiauriniame gyvenvietės pakraštyje. Nebūtina juo įveikti viso 13,8 km tako atstumo, bet aplankyti kiek arčiau Zackagirio šaltinio esančius termokarstinį Aklaežerį su pelke, net dabar smėlį vėjų pabarstančią

į daržus Gaidžių kopą, senbuvių dar Klonių kalnu vadinta, ir labai vaikus prajuokinančio pavadinimo „Meškos šiknos“ aukštapelkę tikrai vertėtų. Dzūkijos nacionalinis parkas.

Orografinė padėtis, hidrogeologinės sąlygos ir aplinka

Šilų apsuptyje įsikūrę Marcinkonys – vienas iš didesnių senagirės kaimų, kuriam pradžia davė apsigyvenę miško žvalgai. Kaimavietė minima jau 1637 metais. Iki XIX a. vidurio tai buvo nedidelis girių kaimas, labiau išsiplėtęs nutiesus geležinkelį. Dabar tai savita, tvarkinga kaimo gyvenvietė, supama patrauklaus žaliuojančių šilų kraštovaizdžio ir nepraradusi gilaus senovinio kultūrinio ir etnografinio paveldo. Išskirtinis jos bruožas – tausojamas ir ne-

Zackagirio šaltinis – Dorupio upelio pradžia

agresyvus susiliejimas su senąja Gudų giria, dar vadinama Gudų šalimi. Visiškai greta lygesnėmis vietomis išsimėčiusių jos pakraščių yra įvairių tipų miškų nuo sausų kerpšilių iki ūksmėtų eglynų ir šlapių juodalksnyčių, iš vakarų priartėjusios natūralios Grūdės senslėnio salpinės pievos, tyliai smėlynuose šnara prasikalusios smiltpievės. Iš rytų pusės arčiausiai gyvenamų vietų šliejasi Čepkelių raisto tyrai.

Marcinkonys yra susiaurėjusiame Zervynų kopinės pakilumos vakariniame pakraštyje, kur tarp eolinio (vIII–IV) smėlio dumba lėkštesni ir pailgi limnoglacialiniai (lgIIIgr) pažemėjimai, su išsibarsčiusiomis pelkutėmis (bIV) ir termokarstinėmis daubomis. Šie lygesnio ir nesupustyto reljefo plotai siaurai nusidriekia miškais abipus geležinkelio nuo Grūdės prie Darželių, Grybaulios iki Zervynų prie Ūlos. Netoli iš visų pusių smėlynuose markstosi nedidukų Aklaežerio, Kastinio ir Trikampio termokarstinių ežerėlių akys. Tiesa, Trikampis glūdi jau kiek toliau – kitoje Grūdės pusėje. Pasižvalgius aplink Marcinkonis galima rasti ir šaltinių bei šaltiniuotų pelkių, išvagotų bebrų kanalais ir patvankomis. Nors daugiausia, kaip ir visur girioje, tik sausas smėlis. Jo iškeltos kopos čia jau smulkesnės, kiek žemesnės ir pakylančios tik iki 125–140 m NN bei lėkštai susibangavusios, aplygintos ir labiau apvalinos su lėkštais šlaitais. Jos visur nestoru eolinio smėlio (vIII–IV) sluoksniu žemės paviršiuje kauburiuotai pūps ant limnoglacialinės kilmės (lgIII_{nm}) smulkaus smėlio tarp sluoksniu „pakloto“, kurio storis taip pat menkas (5–8m). Giliau iki pat pirmųjų asluojančių Grūdės (gIIIgr) arba Medininkų (gII_{md}) pagrindinių morenų ledynų tirpsmo vandens suplautos fliuvioglacialinės (fII_{nm}) įžambiai perklostytos žvirgždingos ir gargždingos nuogulos ir įvairus smėlis, kurių storis ties Marcinkonimis kaitus ir gali svyruoti nuo 10–20 m iki 30–56 m (grėž. 222, Gudo šalis–62). Šių birių ir gausiai apvandenintų nuogulų storis didėja į Zervynų kopinės pakilumos gilumą ir pastebimai sumažėja jos išorėn. Bendroje eolinių, limnoglacialinių ir fliuvioglacialinių (vIII–IV, lgIII_{nm},

fIIIIn₃) nuogulų storumėje susikaupęs gruntinis vanduo, kurio laisvas paviršius čia glūdi 2,5–5 m gylyje (maždaug ties 120 m NN altitude). Dažniausiai keletą metrų žemiau jo nusistovi spūdinio tarpmoreninio vandeningojo komplekso jungtinis pjezometrinis lygis (100–115 m NN), todėl gruntiniam vandeniui yra daug palankesnės ištakos galimybės paviršiu negu į viršų prasiveržti spūdiniam. Tad didesnė tikimybė atsiverti ir krentančioms versmėms, girdomoms tik nespūdiniu (gruntiniu) vandeniui. Dar reikia priminti, kad bendras kvartero nuogulų storis čia 108–130 m, vyrauja įvairaus laikmečio moreninis priemolis, tarp kurio gilesni apvandeninti smėliniai tarpfluoksniai slūgso tik sporadiškai. Po ledynmečiais suklota kvartero nuosėdine danga iki 251–254 m gylio slūgso tik vienintelės išlikusios nedenuduotos kreidos sistemos (K2, K2cm + K1) karbonatinės ir terigeninės uolienos (kreida, mergelis, įvairus glaukonitinis smėlis). Jie sukloti ant smarkiai sudulėjusio ir labai negiliai nuo 250 m slūgsančio kristalinio pamato, kurį čia sudaro granitas, biotitinis gneisas. Tokį tvirtą kristalinį pagrindą šalies pajūryje galima rasti jau beveik dešimteriopai giliau, įgrimzdusį net daugiau kaip 2 km gelmėje. Todėl ir kvartero bei prekvartero nuosėdinės storumės spūdinio vandens gamtiniai eksploataciniai ištekliai Gudų girioje yra riboti. Net individualiai ir viešai vandentiekiai čia naudojami negilūs (20–46 m) gręžiniai (gręž. 15994, 16375, 57646, Marcinkonys), išgaunantys vandenį dažniau iš pačios viešutinės kvartero vandeningojo komplekso dalies. Ir, atvirkščiai, net sausuose, saulės perkaitintuose girios smėlynuose gausiai susikaupę nespūdinio gruntinio vandens, o nereta jo ištaka paviršiu sukelia šaltiniavimą.

Marcinkonių kaimas prieš kelis šimtmečius kūrėsi prie Dorupio upelio. Šis upelis išteka apie 1 km į ŠR–R nuo kaimo, esančio šaltiniuotoje pelkėtoje vietovėje – Zackagiryje, tad kartais vadinamas Zackagirio upeliu. Dorupio pradžia – šaltinis pusapvaliame sufoziniame cirke (127,5 m NN), kurio smėlingi (lgIIIgr) šlaitai ir dabar yra ardomi. Šaltinio ištaka į vakarų pusę. Nuo netolimo Kastinio ežerėlio vandens (124 m NN) versmė yra 3,5 m aukščiau. Iki geležinkelio pylimo šaltiniuota išplova liejasi be pastebimesnio vandens papildymo, o pratekėjusi geležinkelį patenka į pelkėtę, kurioje susilieja su dar dviem šaltiniais. Čia po juoda durpžemio velėna prasideda ir tyliai alma vienas iš jų – Juodasis (?) šaltinis. Šiapus geležinkelio, drėgname kiškiakopūstiniame eglyne, matyti bebrų kanalai, šalia kurių želia vilkauogės ir žalčialankiai. Gal todėl,

Šaltinių girdomas ir jėgas įgavęs Dorupis žemupyje

be Dorupio ir Zackagirio, o kartais net – Dziackagirio, pavadinimų, galima aptikti, kad upelis buvo vadintas Juodupiu. Pavadinimų gausa, o gal tai, kad upelis nedidelis ir teka pro vieną kaimą, bendro pavadinimo jis neturi ir marcinconiškiai dažniau jį pavadina paprasčiausiai upeliu. Hidrologiniuose žinynuose jis įteisintas vis dėlto Dorupio vardu. Upelio, ištekančio iš šaltinių, ilgis yra 4,5 km, plotis apie

metrą. Įteka į Grūdą dešiniajame krante, 17,9 km nuo jos žiočių. Vidurupyje upelio vaga XX a. devintame dešimtmetyje buvo ištiesinta, nusausintos pelkės ir pievos – čia dabar dirbami laukai, kurie taip ir vadinami – „durpynais“. O dar prieš tris dešimtmečius čia buvo sunku pereiti per liūliuojančias pelkes. Buvo sunaikinti ir kai kurie šaltiniai, apie kuriuos dar prisimena marcinkoniškiai. Nenusausintos ir mažiau suniokotos išliko tik upelio ištakos ir nedidelė aukštapelkė, kuri šmaikščiai vadinama „Meškos šikna“. Šis terminas dabar visur plačiai išpopuliarintas parke, o kaip jis „prigijo“, jau neprisimenama. Ši pelkė panaši į Čepkelių raistą, tik daug kartų mažesnė. Jos plotas tesiekia 17 hektarų. Pratekėjęs pro Marcinkonis ir už vakarinio kaimo pakraščio sumetęs kilpą, iš šaltinių gimęs Dorupis nuskuba į Grūdą.

Dabartinė būklė ir kaptazas

Šaltinis nekaptuotas. Išsilieja iš smulkaus geltono smėlio statoko erozinio šlaito papėdėje. Jis krentantis, girdomas smėlinių (lgIIgr) nuogulų gruntiniu vandeniu. Vietomis šlaitas užsitraukia augmenija, želia lazdynais, nors ir dabar jame gerai matomos nuogriuvų žymės. Susidariusios ištakos vietoje duburio dugnas lygus, smėlingas ir vietomis privirtęs trūnijančių medžių išvartų, šakų. Jis plonai užsiliejęs vandeniu, suklostęs smėlio bangeles. Kranteliuose sutvirtinta alksnių šaknimis tolyn nuo jos į ŠV pusę nuskuba išplova, pavirdama guviu miškų upokšniuku. Pradžią Dorupio upeliui davęs Zackagirio šaltinis nėra dažniau lankomas, nors jį pasiekti nėra sunku, per aplink aukščiau jo augantį pušyną krypsta keliukai ir išminti takai nuo Marcinkonių pusės į girios gilumą. Ankstyvą rytmetį jais nuskuba ne vienas uogautojas, grybautojas.

Vandens fizinės savybės

Vanduo skaidrus, bekvapis, nėra geležies nuosėdų. Dujų išsiskyrimo reiškinių nepastebėta. Išmatavus mobiliu matuokliu (2014-10-06) vanduo buvo 8,2 °C temperatūros, silpnai šarminis (pH – 7,49). Savitasis elektros laidis (SEL – 227 μS/cm), vandens oksidacinis ir redukcinis potencialas (Eh = + 213 mV), nemažai deguonies (O₂ = 7,62 mg/l).

Vandens cheminės savybės

Šaltinio vanduo gėlas, turi mažai mineralinių medžiagų. Jame ištirpusių mineralinių medžiagų koncentracija 223 mg/l, jis minkštas (bendrasis kietumas 2,67 mg-ekv/l). Jame labai nedaug natrio (1,5 mg/l), chlorido (4,59 mg/l), nitratų (0,35 mg/l), geležies (0,1 mg/l), amonio ir nitritų neaptikta.

Šaltinio vanduo – kalcio, magnio hidrokarbonatinis. Cheminę jo sudėtį galima išreikšti Kurlovo formule:

$$M0,22 \frac{HCO_3,86}{Ca77Mg21} T8,2Q2.$$

Nustatomo komponento pavadinimas	mg/l	Nustatyta vertė	
		mg-ekv/l	ekv. proc.
Ištirpusių mineralinių medžiagų suma	223		
Sausoji liekana 180 °C	146		
Bendrasis kietumas		2,67	
Karbonatinis kietumas		2,54	
Nekarbonatinis kietumas		0,13	
Anijonai:			
Chloridai, Cl ⁻	4,59	0,13	4,42
Sulfatai, SO ₄ ²⁻	12,69	0,26	8,84
Hidrokarbonatai, HCO ₃ ⁻	155,15	2,54	86,39
Nitritai, NO ₂ ⁻	< 0,02	0,00	0,00
Nitratai, NO ₃ ⁻	0,35	0,01	0,34
Katijonai:			
Natris, Na ⁺	1,50	0,06	2,20
Kalis, K ⁺	0,12	0,00	0,00
Kalcis, Ca ²⁺	42,10	2,10	76,92
Magnis, Mg ²⁺	6,88	0,57	20,88
Amoniakas, NH ₄ ⁺	< 0,03	0,00	0,00
Kitos analizės:			
pH, pH vienetai 20 °C	7,33		
Permanganato skaičius, mg O/l	< 0,63		
Bendroji geležis, mg/l	0,10		
Savitasis elektros laidis, μS/cm	260		

Tautosakinės, kraštotyrinės, istorinės žinios

„Teta vis ajo (parsineša butelin vandens ir prausias), tėvuko sesuo, tep va kur dar Jezukevičiai, tai aina kelias padarytas ir iš tų iš kalno ištekėjo, priešais saulę ištekėjo kur šalcinis išteka, tai akis prausė, sveika akim, Pakamšys, Pakamšiu vadė“.

*Pasakojo Jonė Cerebiejienė (Tamulevičiūtė), gim. 1936 m. Margionių k.
Užrašė Dalia Blažulionytė*

„Kamšoj anksčiau prieš meleraciją buvo vienas šalcinis pamačnas, bet jo nebuvo galima laisvai rodyt, žinojo, bet taip kaip paslaptis buvo. Kodžių pusėj buvo. Pamačnas šalcinis, tai vienu žodžiu padėdavo, o tas akim, tai čia paprastas lauke buvo, tai būtent juo akis reikėjo praust. Jeigu šaltinis išteka ir teka į rytus, ištakas apšviečia saulė, tai tada jis turi kažkokių ypatingų galių. Kai saulė teka arba leidžiasi tai reikia tą vandenį. Kur akim pamačnas tai buvo netoli mūsų lauko, einant nuo Kraučių, yra vienas upeliukas, kuris į dešinę sukasi, ir buvo ten iš pakriaušės tekėjo, tas akim. Atseit geriau mato ir visas kvarabas nuplauna“.

*Pasakojo Jonas Tamulevičius, gim. Marcinkonių k., gyvena Vilniuje
Užrašė Dalia Blažulionytė*